

ETO: 81*367.622.18(439)
81*373.2

ORIGINAL SCIENTIFIC PAPER

DOI: 10.19090/hk.2024.3.53-64

ANGYAL László

Nyitrai Konstantin Filozófus Egyetem, Közép-európai Tanulmányok Kara
Magyar Nyelv- és Irodalomtudományi Intézet
Nyitra, Szlovákia
langyal96@gmail.com
ORCID 0000-0003-0252-9832

PESTY FRIGYES HELYNÉVTÁRA
NÓGRÁD MEGYEI NÉVANYAGÁNAK
SZOCIOONOMASZTIKAI-SZOCIOPRAGMATIKAI
VIZSGÁLATA

Socioonomastic-sociopragmatic analysis of the place-name
database of Frigyes Pesty in Nógrád county

Socioonomastička i sociopragmatička analiza zbirke toponima
županije Nograd Friđeša Peštija

A nyitrai Magyar Nemzeti Helynévtár Program egyik célja Pesty Frigyes helynévtárának közzététele. A programban a helynévanyag Nógrád megyei korpuszának leírására vállalkoztam. Ehhez kapcsolódóan tanulmányomban Pesty Frigyes helynévtára Nógrád megyei anyagának szocioonomasztikai-szociopragmatikai szempontú vizsgálatát mutatom be. Pesty Frigyes helynévtára viszonylag rövid időn belül összegyűjtött szinkrón helynévkorpuszt tartalmaz, amely azóta történeti értékű névanyaggá vált. Névtani, nyelvtörténeti, néprajzi, helytörténeti, történeti földrajzi stb. szempontból is rendkívül értékes gyűjtemény. A helynévtár Nógrád megyei településeinek leírásakor számtalan olyan község lejegyzésére akadtam, amelyek szövegei kiválóan alkalmasak szocioonomasztikai-szociopragmatikai vizsgálatokra. Vizsgálatom tehát szocioonomasztikai szempontú: célom a Nógrád vármegyében évszázadok óta együtt élő magyar és szlovák etnikum nyelvi interferencia-jelenségeinek, a névkontaktológia jellemzőinek a bemutatása. A magyar–szlovák kétnyelvű környezet, a nyelvi kölcsönhatás eredményeként a földrajzi nevek és a személynévek anyagában is megjelennek a kontaktusjelenségek. Egy-egy község határleírásában a magyar és a szlovák terü-

letmegnevezések ingadoznak, sokszor mindkét nyelvű változatban szerepelnek. A helynévtár anyaga a szocioonomasztikai vizsgálatokon túlmenően szociopragmatikai szempontú elemzésekre is alkalmas, ugyanis számtalan adatot találunk a nők megnevezésére, megjelölésére, megszólítására, így a tanulmányban erre is kitérek majd.¹

Kulcsszavak: névtan, szociopragmatika, szocioonomasztika, kontaktusjelenségek

A Magyar Nyelv- és Irodalomtudományi Intézet a Magyar Nemzeti Helynévtár Programban

A Magyar Nemzeti Helynévtár Program a nemzeti programok keretében a Tudomány a Magyar Nyelvért Nemzeti Program részeként 2022-ben egy évtizednyi időtartamra tervezett kutatási programként indult útjára. A program célja az, hogy összegyűjtse, dokumentálja és publikussá tegye a magyar nyelvterületen ma és a történeti korokban használatos helynévállományt, így a határon túli térségekre is kiterjed a tevékenysége. A programhoz intézetünk, a Nyitrai Konstantin Filozófus Egyetem Magyar Nyelv- és Irodalomtudományi Intézete is csatlakozott,² hiszen a program eredményei felhasználhatóak az oktatás minden szintjén: fontos része lehet az anyanyelvi kultúra fejlesztésének, a környezet megismerésének stb., mindez nagyban elősegíti a szülőföldhöz való kötődés, a nemzeti összetartozás-tudat megerősítését, ez utóbbinak a szlovákiai magyar közösség identitásmegőrzésében különösen fontos szerepe lehet. Az intézet felvállalta Pesty Frigyes kéziratos helynévanyagának Nógrád vármegyei lejegyzését is, hiszen korábban csak egyszer történt a teljes Kárpát-medencére kiterjedő helynévgyűjtés: 1864–1865-ben Pesty Frigyes kezdeményezésére. Ez a korpusz azonban kéziratban maradt, és csak a 20. század második felében jelent meg belőle egyes térségek helynévgyűjteménye nyomtatott formában is. Ezért Gréczi-Zsoldos Enikővel a program ezen részterületéhez csatlakozva fontosnak tartottuk megjelentetni Nógrád vármegye helynévanyagát is online

---

¹ Készült a VEGA 1/0316/21-es számú, Egyszerű és szervezett nyelvi menedzselés szlovák–magyar kétnyelvű környezetben elnevezésű projekt keretében. Elhangzott az Újvidéki Egyetem szervezésében a *31. Egyetemi Nyelvészeti Napok (Kommunikáció – Konceptualizáció – Funkcionalitás)* című, 2023. október 17-én megtartott tanácskozáson.

² Hallgatóink eddig a következő kurzusokon, szemináriumokon foglalkoznak névtani témákkal a MNHP-on belül: *Onomastika (Névtan)* (oktató: Bauko János, Csobády Csilla), *Onomastika a preklad (Névtan és fordítás)* (oktató: Bauko János), *Výskum toponým v bilingválnom prostredí (Helynévkutatás kétnyelvű környezetben)* (oktató: Bauko János), *Metódy výskumu toponým (A helynévkutatás módszerei)* (oktató: Bauko János). Eddig összesen mintegy negyven hallgató vett részt a helynévtani témájú kurzusokon.

és nyomtatott kiadvány formájában is.³ A kéziratos anyag megjelentetését már korábban is szorgalmazta Hajdú Mihály, aki szerint a magyar névtudomány feladata az lenne, hogy a teljes Pesty-féle gyűjteményt mielőbb könnyen hozzáférhető formában használhatóvá tegye mind a nyelvjáráskutatás, mind a néprajzi, valamint a helytörténeti kutatások számára is (Hajdú 2006, 207). Nógrád megye anyaga a 30. kötetben található, jelzete: Fol. Hung. 1114/30.

A program célul tűzte ki az egyes települések élő- és történeti névanyagának felgyűjtését is, valamint az ehhez kapcsolódó adatbázisok építését. A korábbi években a történeti Nógrád megyének Felső-Ipoly menti településein⁴ már végeztem helynévgyűjtést, melyeknek anyagán jelenleg is dolgozom. A programban vállaltam még a következő települések szótári anyagának és adatbázisának kialakítását is: Bolgárom, Béna, Kalonda, Nagydaróc, Terbeléd. A Magyar Nyelv- és Irodalomtudományi Intézet hallgatói⁵ is végeznek gyűjtőmunkát az egyes településeken. A hallgatóink felkészítését az egyetemi kurzusok mellett további lehetőségek is segítik. A Debreceni Egyetem a korábbi hagyományokat folytatva helynévgyűjtő (adatbázis-építő) táborokat szervezett, amelyek keretében a résztvevők élőnyelvi és történeti forrásadatok feldolgozásában szerehetnek gyakorlatot adatbázisok és helynévszótárak összeállításával.⁶

³ A kötet anyaga rendezés alatt áll, feltehetően 2024 elején jelenik majd meg online és nyomtatott formában. A szöveget betűhű olvasatban adjuk közre, megtartva a lejegyzők helyesírásának minden jellegzetességét, az egy-egy szövegegységen belül mutatkozó következetlenségeket is (akár magyar, akár idegen nyelvű szövegről van szó). A kötethez készül egy részletes tárgy-, hely- és személynévmutató, valamint a vármegye településeit mutató térképmelléklet is, az utóbbihoz egy helységnevmutató is.

⁴ Eddig a következő településeken zajlott már gyűjtőmunka: Balogfala, Béna, Bolgárom, Bozita, Csákányháza, Füle, Fülekkelecsény, Fülekkovácsi, Fülekpilis, Fülekpüspöki, Ipolybolyk, Ipolygalsa, Ipolymagyari, Ipolynyitra, Ipolyróna, Jelsóc, Kálnó, Kalonda, Kétkeresztúr, Kisműlyad, Korlát, Málnapatak, Mikosfalva, Mucsény, Nagydaróc, Panyidaróc, Pinc, Ragyolc, Rapp, Romhány, Terbeléd, Videfalva, Vilke (összesen 33).

⁵ Eddig a következő hallgatók végeztek helynévgyűjtést (zárójelben a gyűjtés helyszíne): Csáky Máté (Ipolybalog), Csobády Csilla (Jablonca, Körtvélyes, Krasznahorkaváralja, Szádalmás, Szilice, Tornagörgő), Németh Ákos (Nemeshodos), Szabó Konrád (Párkány), Pataky Sándor András (Rimaszombat), Halász Bettina (Szolnocska), Molnár Karina (Tajti), Kocsis Boglárka (Csata), Tóth Viktória (Tallós), Kurcz Jázmin (Szőgyén), Lóczy Livia, Varga Bianka (Tornalja), Sedlík Dániel (Zsigárd), Tóth René (Alistál), Nagy Andrea (Csúz), Varga Renáta (Deáki), Márkus Emese (Diósförgepatony), Patócs Natasa Erzsébet (Dunaszerdahely), Szabolcs Orsolya (Érsekújvár).

⁶ Ezeken az adatbázis-építő táborokon intézetünk másodéves doktorjelölt hallgatója, Csobády Csilla több alkalommal is részt vett.

A névanyag szocioonomasztikai-szociopragmatikai vizsgálata

A névtudomány története során ismereteink szerint Hans Walther volt az, aki először használta a szocioonomasztika kifejezést egy 1971-es írásában (vö. Ainiala–Östman 2017, 7). Véleménye szerint ennek a tudományterületnek két fő feladata van: egyrészt annak vizsgálata, hogy a különböző névvariánsoknak milyen szociális eredetük van, illetve hogy a névváltozatokat hogyan használják különböző szituációkban és kontextusokban.

1. *Elméleti háttér.* A névtudományban gazdag hagyományai vannak a szocioonomasztikai kutatásoknak. Hajdú Mihály említi, hogy „a névtan olyannyira összefonódott a szociolingvisztikával (és a szociológiával), hogy elképzelhetetlen bármilyen jellegű jelenkori (de akár történeti) vizsgálat is a külön-külön kidolgozott, de egymáshoz nagyon nagy mértékben hasonlító módszerek alkalmazása nélkül” (Hajdú 2003, 40). A nevek összekötik az embert azzal a társadalommal, csoporttal, amelybe beleszületett, sőt számos esetben a szociális státus szerepét is betöltik (Bauko 2019, 19). Varga Józsefné 18. századi győri anyakönyvek személynévhasználatát vizsgáló tanulmányában abból indul ki, hogy a társadalom befolyásolja a tulajdonnév-használatot, s hogy a név a szocio-kulturális következmények révén válik névvé (Vargáné 2010, 410).

2. *Helynévanyag.* Gréczi-Zsoldos Enikő a 17. századi Nógrád megyei határjárások és perszövegek névanyagát vizsgálva rámutatott, hogy egy 1663-ban lejegyzett határjárás szerint Berzence (a Nógrád vármegyében található Ipolyberzence és Zelené [Ipolyszele]) közötti vitás határok tisztázására hívták össze a határjáráson részt vett személyeket. A határ topográfiai leírásában a magyar és a szlovák területmegnevezések váltják egymást, az elnevezések olykor mindkét nyelvű változatban szerepelnek. Az, hogy két különböző nyelven is megjelennek a külterületi nevek, jelzi az együttélésből adódó nyelvi interferenciát. A szerző a határjárás alábbi részletét közölve rávilágít arra, hogy az egykori határjárások milyen gazdag gyűjteményei a külterületi neveknek:

Az Ipolytól, az Lesko avagy Soos úttól el kezdvén elsőben is az határ járást, mentünk az Hársas allya nevü Póltári Hegy elleneben valo Szanto Földekre, kiket Néhai Szöllősy Miklós Számára Bantottak, ugyan az Zelenei határon, onnét az Egres nevü helyre, az Ipoly mellett mind alá, az hól tudniillik az Mlagyoi víz az Ipolyban Bakad... (Gréczi-Zsoldos 2023, 258).

Cseh-Brezó esetében is megjelenik olyan határleírás, amelyben tetten érhető az interferencia:

Vinička, lejtő part keletre a ’ helység felett. alkalmasint hajdan szőlő kertek voltak ott, mert Vinička anyit jelent szláv nyelven mint szőlő hegyecske. Most csak cseple ’s legelő. Filipová szántó földek. Hrb /:= part/. gyönyörű kerekded hegy, délkelet felől, – oldalai cseple ’s legelő; csucsán fensík szántó földekkel. Za Hrbom (= parton túl:) szántóföldek. Drápszka egyház földjei. Martinová hajdan erdő lehet most cseple. Alkalma] sint valamiféle Mártonynak volt birtoka mint a ’ felebb nevezett Filipová, valami féle Fülepnék, innen elnevezéseik: Martová = Mártoné; Filipová = Fülepe. – Na Martinú vagy Martino-vau rétek [55a].⁷

Lentvora esetében a következőket olvashatjuk:

Többi topográfiai nevek: ...Urbanova dolinka rét 10. Na vršku, sz föld. 11 Za háj sz föld 12. Styevkove lúcske rétek. 13 Rákitja vadvizes rétek. 14 Lomcze sz földek 15. Velkje Luky határbeli legnagyobb rét 16 Praviczki potok, Paróczai határhoz vezető rétek 17 Pantyistye rétek 18 Do Hláv szföld 19 Bujászovo retek [233a].

3. *Bilingvis helynévformák.* A lejegyzésekben számtalan példát találunk keveréknyelvi alakokra, azaz bilingvis helynévformákra: *Sztrovnia szántó-föld, Rákytna vadvizes rét, Na Šimunov laz erdő és rét, Osztroške erdőség* (Abelova). Találunk olyan példákat a leírásokban, amelyekben nem a tulajdonnév, hanem a külterület megnevezésére szolgáló köznévi szlovák: „Húbar nevű Láz”. A láz jelentése: ’1. erdei tisztás, irtás, hegyi legelő vagy kaszáló, 2. szőlő alatt vagy felett levő fás, szántatlan terület’ (FKnT. 2014, 226). Már Bényei megállapította, hogy korábban a láz névrészt tartalmazó helynevek esetében felmerült a szláv köznévből való származtatás lehetősége is. Ezt épp a többféle magyar képzővel való helynévi előfordulások teszik többek között kétséggé (Bényei 2012, 64). A *Pusztá háj* (Alsó-Esztergály), *Bigócz háj* (Alsósztrégova) adatokban ugyanezt látjuk. Török szerint a *berek* szlovák fordításaként a *háj, húština, kružina, luh* kifejezések fordulnak elő: *Sztari háj* (Alsósztrégova), *Luh nevű erdőség* (Kis-Tót-Kelecsény). Ezek tulajdonképpen megfelelői a magyar szónak, hiszen bokrokkal, fákkal benőtt, ligetes területet jelentenek. A szlovák kifejezések bizonyos mértékben bővítik a *berek* jelentését, tehát generalizálódásról is beszélhetünk (Török 2012, 122). A hibrid formák a településnevek esetében is megjelennek, például *Felső Tiszovnyik, Kis-Sztraczin, Rósa Lehota* (Rózsalehota). Az, hogy két különböző nyelven is megjelennek a külterületi nevek és a településnevek, rámutatnak a nyelvi interferenciára.

⁷ Szögletes zárójelben a kézirat oldalszáma szerepel.

4. *Etnonimák a településnevekben.* A népnévi eredetű településnevek a lakói etnikai hovatartozására mutatnak rá, és jó példái a nyelvek érintkezésének. A magyarok lakta területeken az idegen etnikum jelenlétét a nyelvészet oldaláról a településnév-anyag két nagy csoportja alapján szokás vizsgálni: az egyik csoportot azok a magyar eredetű egy- vagy kétrészes nevek alkotják, amelyekben népnevek fordulnak elő (Kniezsa 1943, 124), míg a másik csoportba a más nyelvekből névátvétellel a magyar helynévrendszerbe került nevek sorolhatók (Rácz 2016, 27). A népnévnek két típusát szokás elkülöníteni: a külső, mások által a népnek adott és a belső, önmaguk által használt megnevezést. A Pesty-anyagban számos adatot találunk az etnonimákra a településnevekben:

Orosz – Az orosz népnév a magyar nyelv honfoglalás előtti török jövevény-szavainak egyike (vö. oszm., türkm. *urus*, tat. *urıs* 'orosz ember') (Rácz 2016, 76). A népnév a következő településnevek esetében bukkan fel: *Nagy-Oroszi, Divény-Oroszi, Kis-Oroszi.*

Cseh – A régi Magyarország 36 településének 70 névalakjában szerepel a cseh etnonima névalkotó elemként (Rácz 2016, 42). Az etnonima *Cseh-Brezó* nevében bukkan fel.

Bolgár – A magyarban az eredeti bulgár alakból szabályos hangfejlődéssel jött létre a bolgár forma. Már az ómagyar kori adatok között szerepel *Bolgárom* neve, amelyet az -n ~ -ny képzőmorféma-hoz kötve lehetne számontartani. Ebben a névvégi -m szerepe ugyanis tisztázatlan. Melich az -n képző alakváltozatoként értelmezi (Melich 1925, 126), Kiss Lajos pedig úgy fogalmaz, hogy ez az -m a személynévként is használt bolgár népnévhez kapcsolódott kicsinyítő, becéző képző lehet (FNESz. 1988).

Tót – Ez a népnév a magyarban jövevénytörzs, amelynek közvetlen átvételje nem világos (TESz.). Esetleg germán, feltehetően gepida eredetű, mindenesetre azonos etimonú a német *deutsch* 'német' és a latin *Teutoni* 'egy germán nép' lexémákkal (Rácz 2016, 92). A korpuszban is találunk rá példát: *Kis-Tót-Kelecsény.*

Kazár – A kazár népnév a korabeli Magyarország 9 településének 15 névalakjában van jelen, s a legkorábbi említéssel egy 1205–1235-ös oklevélben találkozunk, amely a Belső-Szolnok területén fekvő, pusztai népnévi eredetű Kozár településre vonatkozik. Nógrád megyében egy település nevében fordul elő ez a népnév: *Kazár.*

5. *Helynév és nyelvjárás.* A helynévi adatok a lokális, helyi kötöttségük következtében egyben nyelvjárási adatok is. Sok helynév (földrajzi köznévi) lejegyzett változata a nyelvjárást tükrözi, például *bikkes erdő rész* (Cered), *Ravasz Bik* (Kalonda), *Kerek bik* (Kazár) stb. Ezek a példák jellemzően olyan települések leírásában jelennek meg, amelyek közösségei a középpalóc nyelvjáráshoz tartoznak. Ennek a nyelvjárás csoportnak a hangtani sajátossága, hogy az illabiális megoldásokat használja, az itt élő nyelvjárási beszélők *ü, ű* helyett az *i, í-s* ejtést választják (Juhász 2001, 283). A településneveknek, a közterületi megnevezéseknek és egyéb névfajtáknak léteznek a hivatalostól eltérő, beszélt nyelvi változatai is. A nyelvjárás kutatás és a névtan kapcsolata nagyon szoros. Több névföldrajzi, névtörténeti írás is felhívja a figyelmet a tulajdonnevek nyelvjárástörténeti hasznosíthatóságára (Hajdú 1991; Juhász 1993).⁸ A Pesty-féle leírásokat olvasva mindenképpen szükséges megjegyeznünk, hogy gyakran nehezen dönthető el, hogy bizonyos földrajzi köznevek a névhez tartoznak-e vagy sem. Ugyanakkor ennek a fordítottjával is találkozunk: feltételezhető, hogy egyes nevek rövidítve, az utótagjuk (például földrajzi köznévi utótag) nélkül kerültek be egyes anyagokba.

6. *Személynévanyag.* A leírásokban a családnevek között többségében szláv eredetű családneveket találunk. Különösen gyakoriak a származási helyre utaló szláv névképzőkkel ellátott nevek, a *-szky, -sky* és a *-ska* végződésű családnevek, pl. *Krígovszky, Sztranyovszky* (Marczal), *Poltárszky* (Maskfalva), *Sónyószky* (Megyer), *Balkonsky* (Mlágó), *Jančíkovska* (Lupocs). Sok helyen pontosító körülírás olvasható a lejegyzést végző személyek nevének kiegészítéseként: *Sztrólaczky János, község hites jegyzője* (Bokor), *Máté János hites keze vonása* (Etes), *Lőrík Antal esküdt* (Ilény).

Az egyén társadalmi állását, méltóságát a cím, a rang, a hivatal és a származás is meghatározta. A szólításoknak, a rangjelöléseknek, a társadalomban elfoglalt helynek a névhez csatolt (hol a név előtt, hol a név után) megjelenő formái történeti szociopragmatikai vizsgálatokra is lehetőséget adnak (Gréczi-Zsoldos 2023, 261). Gyakran a *tekintetes* címzés állt a személynevek előtt, pl. Losonc leírásában a következőket olvashatjuk: „A’ losonczy határ az 1845^{ik} évben tagosított, illetőleg a’ bevezett tagosítási munkalatok azon év April hó 25^{én} hitelesítettek, *Tekintetes* Nemes Nógrád megyei első alispánya Frater Pál, mint végrehajtó bíró által...” Ebben az esetben olyan személy neve előtt

⁸ Presinszky Károly tanulmányában a Szlovákiai Magyar Nyelvjárási Hangoskönyv című háromrészes multimediális nyelvjárási adatbázis szövegeiben vizsgálta a helynevek megjelenését (Presinszky 2023).

állt, aki fontosabb társadalmi szerepet töltött be. Ugyanezen állítás érvényes a következő esetben is, Nagykeresztúr község leírásában: „Nagy. Keresztúr Község 150. év előtt Pusztá volt, és hogy Községé lett, annak 100. évje lehet, népe tót ajkú Evangelikusok, hanem Magyarúl is beszélnek, – 40. évek előtt birtokos Uraé lévén. *Tekintetes* Tornallyai Károly, T. Komáromy Ferencz, és jelenleg sok birtokos Urai vagynak...” A régi főnemesek megkövetelték a *kegyelmes*, illetve a *méltóságos*, a köznemesek pedig a *tekintetes* címet és megszólítást. Ezt látjuk a következő esetekben: *Tekintetes Pesty Frigyes Úrnak* (Losonc), *Tekintetes Főszolgabíró Úr* (Felsőpetény), *Tekintetes szbiró ur!* (Galábocs). Még a 20. század első felének megszólítási rendszere a bizalmas viszonylatok egy részében is pozíciót, hivatalt hangsúlyozó megszólítási lehetőségeket kínált. A társadalmi osztályok szerint tagozódó respektusjelzők (*tekintetes*, *nagyságos*, *méltóságos*, *kegyelmes*) használata elsősorban nem a beszédpartnerek viszonyát, hanem a megszólított attól független társadalmi rangját jelenítette meg, az ekkorra önmagukban devalválódott jelentésű úr és asszony társjelölő megszólító formák bővítményeként (vö. Guszkova 1978, 73, 83). A *nemzetes* címzés azt jelezte, hogy előkelő „nemzetből” (genus) származik az illető. A korpuszban erre a megszólításformára elszórva találtam példát. A megszólításokhoz jelzői szerepben járuló rang volt a *nagyságos* is. Két község leírásában is felbukkan: 1. „Ezen Községnek eredeti neve volt s jelenbenis Kis Hartyán, Nógrád Megyében kebeleztett tartozott s jelenbenis a Szécsényi járás kebelihez, szinte Szécsényi Czim alatt Esperesi járás liatis község Sóós Hartyán községhez tartozó es a anya hely R. Catholikus Község, ehez tartozó Hadaszó Pusztá *Nagyságos* Egesfarmosi Kandó Josef Úr birtoka...” (Kis Hartyán), 2. „*Nagyságos* Gyurcsányi Asszony” (Alsópetény). A *méltóságos* respektusjelző is megtalálható számos esetben a korpuszban: „*Méltóságos* Gyurcsányi Gábor úr” (Alsópetény), „...hogy hajdan a’ község *Méltóságos* Gróf Zsichy uradalomal, – ezen dülő bevételére pörölt...” (Dobrocs), „...ezen kúttól kezdődik a *Méltóságos* Gróf Berthold Antal Úr tagja azon létezik egy nem régen épült Juhász ház” (Ipolynyitra).

Pesty Frigyes helynévtárának Nógrád megyei anyagában sok adatot találunk a nők megnevezésére, megjelölésére, szólítására, melyeket szocioonomasztikai-szociopragmatikai szempontból is vizsgálhatunk. Néhány esetben a nő hivatalos megnevezése a születési neve mellett tartalmazza a férje nevét és a nő családi állapotának megjelölését is: „Pálffy Katalin Gróf Forgách Sigmund özvegye”, „Özvegy Kovats Jonasnő” (Mucsény). Néhány esetben jellemzőek a nők megnevezésében – hol a vezetéknevhez, hol a férj teljes nevéhez kapcsol-

va – a *-né* szuffixummal képzett alakok: „Özveggy Kovats Jonasnő ’Jónásné’”, „Töldiné bikke” (Cered). A leírást végző személy gyakran törekedett arra, hogy a férfiakat megkülönböztető névelemmel, pontosító körülírással lássa el, hogy az ő azonosításuk még egyértelműbb lehessen: *Mattóss alias Trangoss János* (Gács). A latin *alias* jelentése ’másképp, avagy’. A név járulékos vagy alkalmi kiegészítésére használták, mely a hasonló nevű családoktól való megkülönböztetést vagy az identitás eltitkolását szolgálja. Az *alias* eredeti célja az identitás pontosítása volt. Általában az *alias*, ritkábban az *aliter* szóval kapcsolták össze a két családnévelemet. Máramaros vármegye Pesty-féle leírásában is találhatunk erre példát: *Izai alias Orosz család* (Mizser–Sebestyén 2023, 117). Ugyanebben a korpuszban találunk arra is példákat, amelyeknél az *alias* névelem a helynevet köti össze a személynévvel: „*Pud veretinati alias Bubnyuszi* (ezen a’ helyen lévő orsó formájú kő – és Bubnyuk nevű családtól, mellynek itten legnagyobb földbirtoka vagyon, neveztetik)”; „*Lipovetz alias Lakócz* – az Izai határból veszi eredetét, és a’ Huszti legfelsőbb kert alatt a’ malom vizébe ömlik” (Iza) (Mizser–Sebestyén 2023, 119, 120). Később a magyar megfelelők: a *vagy, avagy, másként, másképpen* szavak kerültek a két névelem közé. Pesty helynévtárában a családnévhasználat még nem tökéletes, ezt igazolják a családnév melletti *alias*-os és más névelemek. A férfinévknél gyakran látható, hogy névkiegészítővel a rangra, pozícióra vagy valamilyen kapcsolatra utaltak.

Összegzés

Összegzésképpen elmondhatjuk, hogy Pesty Frigyes helynévtárának gazdag névanyaga sokrétű nyelvészeti, névtani vizsgálatnak lehet a kiindulópontja. A szocioonomasztikai aspektusú vizsgálat mellett kiválóan alkalmas történeti-szociopragmatikai elemzésekre is. A névanyagban gazdagon fordulnak elő bilingvis helynévformák, amelyek a nyelvi érintkezések eredményei. Ugyancsak sok adatot találhatunk a nők megnevezésére, megjelölésére, szólítására, melyeket szocioonomasztikai-szociopragmatikai szempontból is vizsgálhatunk.

Irodalom

- Ainiala, Terhi. – Östman, Jan-Ola eds. 2017. *Socio-onomastics: The pragmatics of names*. John Benjamins Publishing Company. Amsterdam–Philadelphia. <https://doi.org/10.1075/11.00005.sco>
- Bauko János. 2019. *Társadalom és névhasználat: Magyar névtani kutatások Szlovákiában*. Magyar Névtani Értekezések 8. Budapest: Magyar Nyelvtudományi Társaság – ELTE BTK Magyar Nyelvtörténeti, Szociolingvisztikai, Dialektológiai Tanszéke.

- Bényei Ágnes. 2012. *Helynévképzés a magyarban*. A Magyar Névarchívum Kiadványai 26. Debrecen: Debreceni Egyetemi Kiadó.
- FKnT. = Bába Barbara – Nemes Magdolna. 2014. *Magyar földrajzi köznevek tára*. A Magyar Névarchívum Kiadványai 32. Debrecen: Debreceni Egyetemi Kiadó.
- FNESz. = Kiss Lajos. 1988. *Földrajzi nevek etimológiai szótára 1–2*. Negyedik, bővített és javított kiadás. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Hajdú Mihály. 1991. A magyar névtudomány a nyelvjárástörténeti kutatás szolgálatában. In Kiss Jenő – Szűts László szerk., *Tanulmányok a magyar nyelvtudomány történetének témaköréből*. 250–254. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Hajdú Mihály. 2003. *Általános és magyar névtan: Személynevek*. Budapest: Osiris Kiadó.
- Hajdú Mihály. 2006. Pesty Frigyes helynévgyűjtésének megjelentetése. *Névtani Értesítő* (28): 205–215.
- Gréczi-Zsoldos Enikő. 2023. XVII. századi határjárások és perszövegek névanyagának szocioonomasztikai vizsgálata. In Kis Tamás – Rác Anita – Reszegi Katalin – Tóth Valéria szerk., *Magyar Nyelvjárások 61. Köszöntő könyv Hoffmann István 70. születésnapjára*. 255–265. Debrecen: Debreceni Egyetemi Kiadó.
- Guszkova, Antonyina. 1978. A tegezés és a tegeződés a mai magyar nyelvben. *Magyar Nyelv* 303–316.
- Juhász Dezső. 1993. Névtan és nyelvföldrajz. *Magyar Nyelv* (89): 72–77.
- Juhász Dezső. 2001. A magyar nyelvjárások területi egységei. In *Magyar dialektológia*. 262–324. Budapest: Osiris Kiadó.
- Kniezsa István. 1943. Keletmagyarország helynevei. In Deér József – Gáldi László szerk., *Magyarok és románok 1–2*. 111–313. Budapest: Athenaeum.
- Melich János. 1925–1929. *A honfoglaláskori Magyarország*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Mizser Lajos – Sebestyén Zsolt. 2023. *Pesty Frigyes kéziratos helynévtára 1864. Máramaros vármegye*. Debrecen: Debreceni Egyetemi Kiadó.
- Pais Dezső. 1951. A -né képző. *Magyar Nyelv* 1–12.
- Presinszky Károly. 2023. A helynévhasználat jellemzői szlovákiai magyar nyelvjárási hangoskönyvek szövegeiben. *Magyar Nyelvjárások* (61): 713–723.
- Rác Anita. 2016. *Etnonimák a régi magyar településnevekben*. Debrecen: Debreceni Egyetemi Kiadó.
- Török Tamás. 2012. Helynevek és fordítástudomány: A mikrotoponimák fordíthatóságáról felvidéki példák alapján. *Helynévtörténeti Tanulmányok* (7): 117–132.
- Varga Józsefné Horváth Mária. 2010. A XVIII. századi győr-újvárosi személynévhasználat. Szociolingvisztikai szempontú megközelítés. *Magyar Nyelv* (106): 410–424.

SOCIOONOMASTIC-SOCIOPRAGMATIC ANALYSIS OF THE PLACE-NAME DATABASE OF FRIGYES PESTY IN NÓGRÁD COUNTY

One of the aims of the Hungarian National Toponym Registry Program is to publish the toponyms of Frigyes Pesty's database. In the programme, I undertook to describe the corpus of the place-name corpus of Nógrád County. In my study, I present a socioonomastic-sociopragmatic analysis of the Nógrád County material of Frigyes Pesty's place-name database. This database is an extremely valuable collection from the point of view of onomastics, language history, ethnography, local history, historical geography, etc. It contains a corpus of synchronic place names collected in a relatively short period, which has since become a body of names of historical value. While describing the settlements of Nógrád County, I came across numerous entries of villages whose texts are perfectly suitable for socioonomastic-sociopragmatic studies. My research is therefore socioonomastic: I aim to present the linguistic interference phenomena and the characteristics of the name contactology of the Hungarian and Slovak ethnic groups living together in Nógrád county. As a result of the Hungarian–Slovak bilingual environment and the linguistic interaction, contact phenomena appear in the material of geographical names and personal names. In the boundary descriptions of a municipality, Hungarian and Slovak names of areas fluctuate, and names often appear in both languages. In addition to socioonomastic studies, the material of the place-name directory is also suitable for sociopragmatic studies: there are numerous data on the naming, designation, and addressing of women, so I also deal with this topic in the study.

Keywords: onomastics, sociopragmatics, socioonomastics, contact phenomena

SOCIOONOMASTIČKA I SOCIOPRAGMATIČKA ANALIZA ZBRKE TOPONIMA ŽUPANIJE NOGRAD FRIDEŠA PEŠTIJA

Jedan od ciljeva projekta „Mađarski nacionalni registar toponima” jeste i objavljivanje zbirke Frideša Peštija. U okviru tog projekta autor ovog rada zadužen je za prikupljanje korpusa toponima Županije Nograd. U vezi sa tim zadatkom zbirku Frideša Peštija analizirao je sa socioonomastičkog i sociopragmatičkog aspekta. Zbirka sadrži korpus toponima prikupljan u relativno kratkom periodu i daje sinhroni pregled toponima tog doba, te je od tada poprimio istorijski značaj. Sakupljeni materijal je veoma vredna građa iz onomastičkih, jezičko-istorijskih, etnografskih, istorijsko-geografskih razloga, a izuzetno je pogodan za socioonomastičku i sociopragmatičku analizu. Stoga je rad usmeren na socioonomastičke aspekte: cilj je prikazati interferentne pojave u govoru mađarskog i slovačkog življa koji koegzistiraju stolicima u Županiji Nograd, kao i kontaktološke karakteristike u nazivima naseljenih mesta. U mađarsko-slovačkom dvojezičnom okruženju je u velikoj meri prisutan recipročan kontaktološki

uticaj kako na polju imena naseljenih mesta, tako i u korpusu ličnih imena. U opisu granica pojedinih naselja mešaju se mađarski i slovački toponimi. Pomenuti materijal je osim socioonomastičke, veoma pogodan i za sociopragmatičke analize, pošto sadrži mnoštvo podataka vezanih za imenovanje i oslovljavanje ženskih osoba, stoga se studija dotiče i ove oblasti.

Ključne reči: onomastika, sociopragmatika, socioonomastika, kontaktne pojave

A kézirat beérkezésének ideje: 2024. márc. 28.

Közlésre elfogadva: 2024. júl. 4.